

תקנות הקהל הסכמת אדם חשוב וחוקי הכנסת

א. בדף הקודם התחלנו לגעת בסוגיית תקנות הקהל. ראינו את המקורות הבסיסיים שמאפשרים לבני העיר ושלוחיהם לתקן תקנות עבור כל בני העיר. ראינו שלפי ההבנה המרכזית בראשונים הציבור נחשב כבית דין שיכול לתקן תקנות ולהפקיר ממון¹, דבר שמאפשר לעיר לתקן תקנות שמקובלות על דעת הרוב ולכוף את המיעוט שמתנגד לתקנות. חלק מהחידוש שבהשוואת הציבור לבית דין היה ההתייחסות לכל עיר כבעלת כוח וסמכות ציבורית כלפי תושבי העיר, דבר שמאפשר חריגה משמעותית מהדין הקבוע. נמשיך לחלק נוסף בסוגיה, חלק שמרחיב משמעותית את הגבולות של הגדרת הציבור ומלמד על תנאי יסודי בתוקף התקנות (ב"ב ט):

הנהו בי תרי טבחי (שוחטים) דעבדי עניינא בהדי הדדי (שהסכימו בניהם), דכל מאן דעביד ביומא דחבריה (הם הסכימו לחלק בניהם את העבודה, שכל אחד יעבוד ביום אחר, ומי שיעבוד ביום של חברו) נקרעו למשכיה (יקרעו את עור הבהמה ששחט). אזל חד מנייהו עבד ביומא דחבריה (הפר את ההסכם ועבד ביום של חברו), קרעו למשכיה (קרעו את עור הבהמה); אתו לקמיה דרבא, חייבינהו רבא לשלומי (על קריעת העור, ככל מזיק, וזאת למרות שהוא קיבל על עצמו שכך יעשו לו אם יפר את ההסכם). איתיביה רב ימר בר שלמיא לרבא: ולהסיע על קיצתם (בני העיר יכולים לקנוס אם עבר על התקנה, וכאן השוחטים קונסים אותו על כך שעבר על התקנה ומדוע חייבת אותם); לא אהדר ליה רבא. אמר רב פפא: שפיר עבד דלא אהדר ליה מידי, הני מילי (שיכולים לתקן תקנות ולקנוס את העובר עליהן) היכא דליכא אדם חשוב, אבל היכא דאיכא אדם חשוב (במקום שבו יש אדם חשוב) – לאו כל כמינייהו דמתנו (אינם יכולים להתנות ללא הסכמתו – באותו מקום היה אדם חשוב והם תקנו ללא הסכמתו ולכן התנאי אינו תקף ואי אפשר לקנוס עליו).

עולה אפוא מסוגיית הגמ' שכשם שהציבור יכול לתקן תקנות ולקנוס את העובר עליהן, כך גם בעלי מקצוע מסוים. הסיבה שהתקנה לא היתה תקפה במקרה זה היא תנאי שמגביל את היכולת לתקן תקנות – במקום שבו יש 'אדם חשוב' יש צורך בהסכמתו. בהמשך הדף נתבונן בע"ה בתנאי, ובשלב זה נשתהה מעט בחידוש העקרוני של הסוגיה, הרחבת הדין לבעלי מקצוע מסוים. מקור החידוש כבר בדברי התוספתא שמתחילה ביכולת בני העיר לתקן וממשיכה ביכולת בעלי המקצוע (ב"מ יא):

ורשאין בני העיר להתנות על השערים ועל המדות ועל שכר פועלין. רשאין לעשות קיצתן. רשאין בני העיר לומר כל מי שיראה אצל פלוני (כגון שהוא מין ומחרימים אותו) יהא נותן

1. ראינו שלוש השלכות נוספות של השוואת הציבור לבית דין: יכולת עקרונית להפקיע קידושין כבית דין; יכולת לענוש שלא לפי הדין הקבוע, בהוראת שעה שמטרתה תיקון העולם והרתעת העבריינים כבית דין שיכול להעניש שלא מן הדין; יכולת לתקן תקנות שבאות לגדור מאיסורים כבית דין שגזור גזרות שבאות לגדור מאיסורים.

כך וכך וכל מי שיראה אצל מלכות יהא נותן כך וכך. ורשאינן הצמרינן והצבעינן לומר כל מקח שיבוא לעיר נהא כולנו שותפינן בו. רשאינן נחתומין לעשות רגיעה ביניהן (לומר שזה עובד ביום אחד וזה עובד ביום אחר).

וכך מסביר הריטב"א (שם):

הנהו טבחי עד ולהסיע על קיצותן תנן. פ"ל ואף על גב דההיא בבני העיר תניא (ואיך מקשה רב ימר מכאן על תנאי של שוחטים), הא כל בעלי אומניות בענין אומנותן כבני העיר בעסקי העיר חשיבי.

חשוב היטב: מהי סברת הדבר? מדוע שכבה מקצועית נחשבת לעניינים שקשורים למקצוע כציבור נפרד שיכול לתקן תקנות בכל הנוגע למקצוע?

ב. הראשונים מסייגים את הדין לתקנה שהתקבלה על ידי רוב בעלי אותו מקצוע בעיר, ולא לתקנה שהוסכמה על ידי שניים שלושה מהם, שאינה נחשבת כתקנת קהל, וכך כותב הריטב"א בשם הרמב"ן (שם):

דוקא בדאתנו כל טבחי מתא א"נ כל בני אותה אומנות שבעיר דהוו להו באומנותן כבני העיר לגרמיייהו, הא תרי ותלת דמתנו במאי קנו².

התקנה צריכה אמנם להיות רחבה ולכלול את רוב בעלי המקצוע שבעיר, אך היא לא צריכה להתקבל על דעת כולם, וכשם שבבני העיר הרוב יכול לכופף את המיעוט כך בתקנת בעלי מקצוע מסוים. וכך מדויק מדברי רבותינו הפוסקים (לבוש רלא, כח):

וכן בעלי אומניות רשאינן לעשות תקנות בענין מלאכתם, כגון לפסוק ביניהם שלא יעשה אחד מלאכתם ביום שיעשה חבירו וכיוצא בזה, אף על גב דמייקרו תרעא בזה (שהם מייקרים בזה את המחיר, שהרי לא תהיה תחרות), תקנתם ביניהם תקנה ויכולים לקנוס כל מי שיעבור על התנאי. ודוקא שהיו כולם ביחד ותקנו על פי הרוב³, אבל שנים או שלשה מהם שתקנו ביניהם אינו תנאי.

וכך כותב בפירוש בעל ערוך השולחן (רלא, כז):

וכן בעלי אומנות רשאינן לעשות להם תקנות בענין מלאכתם כגון לפסוק ביניהם שלא יעשה אחד ביום שיעשה חבירו או במקום שיעשה חבירו וכיוצא בזה וכל מי שיעבור יתענש בכך וכך. ודוקא כל האומנים ביחד יכולים לתקן כן אבל שנים וג' מהם לא מהני. וכשכל בעלי אותו אומנות הם ביחד יכולים הרוב לכופף להמיעוט. וכן בתקנות העיר ביכולת הרוב לכופף להמיעוט.

2. ויש צורך במעשה קנין כדי שההתחייבות תחול, וכשאר ההתחייבות הממוניות שאדם מקבל על עצמו שדורשות קניין, ולא מדין תקנות הקהל.

3. ואין צורך בהסכמת כולם אך יש צורך בנוכחותם בשעת התקנה.

דמיין מקרה שבו שכבה מקצועית מתקנת תקנה על פי הרוב בניגוד לדעת אחד מבעלי המקצוע, למשל שכל אחד יעבוד רק חצי שבוע כדי שתהיה לכולם עבודה או שהם חייבים למכור במחיר מסוים ולא לרדת ממנו, ואותו בעל מקצוע מעוניין לעבוד כל השבוע או למכור במחיר נמוך יותר. היכולת שלהם לתקן זאת ולכפות עליו מובנת לך? מה קשה לך בכך? נסה להתבונן בדברים.

ג. הגמ' עסקה כאמור בתקנת בעלי מקצוע, ופסקה שהתקנה לא תקפה בשל החיסרון בהסכמת אדם חשוב. חסרון זה מעכב רק במקום שבו יש חכם שכזה. מיהו אותו אדם חשוב ומתי הסכמתו מעכבת? נתבונן בסוגיה זו כאשר ברקע תעמוד השאלה היסודית: האם חוקי הכנסת יכולים להיחשב כתקנות הקהל? הסברה להגדירם כך ברורה: תקנות הקהל הן תקנות שקובעים נציגי הציבור, והם יכולים לתקן תקנות ממוניות שמנוגדות לדיני התורה הממוניים, ומדוע אפוא שחוקי הכנסת לא ייחשבו כתקנות הקהל? נפתח בשאלת גבולות הדין: האם תנאי זה של הסכמת חכם חשוב נאמר גם בתקנת העיר כולה או רק בתקנת בעלי מקצוע?

חזור לסוגיה ולמד אותה שוב, הקשב לה היטב ונסה לענות על שאלתנו!

נפתח בהסבר של הרמב"ן, הסבר שמובא בראשונים הספרדים, לצורך בהסכמת החכם החשוב (שם):
 הא דאמרינן בהנהו בי תרי טבחי דהיכא דאיכא אדם חשוב לאו כל כמיניהו דמתנו, נראה משום דילמא איכא פסידא ללקוחות דמייקרי זביני (שההסכמה תגרום לעליית מחירים), הלכך לאו תנאה הוא עד דשקלי רשות מיניה.

מדוע יש צורך בהסכמת החכם לפי הסברו? חשוב היטב לאור הסבר זה על השאלה האם הצורך בהסכמה נאמר גם בתקנה של כל בני העיר.

הריב"ש מצמצם לאור הסבר זה את הצורך בהסכמה לתקנת בעלי מקצוע (ריב"ש שצט):
 ומה שאמרו בגמ' גבי הני טבחי דהני מילי היכא דליכא אדם חשוב. אבל היכא דאיכא אדם חשוב לאו כל כמיניהו דמתנו. כלומר אלא אם כן יסכים הוא עמהם. נראה דהיינו דוקא בבני אומניות. דכל היכא דאיכא אדם חשוב ולא עשו בהסכמתו לא הוו כבני העיר, ואינם יכולין להתנות אלא כיחידים ובקנין (ובהסכמת כולם). אבל בבני העיר לעולם יכולין להתנות ואינן צריכין להסכמת אדם חשוב שבעיר. וכן נראה מדברי הרמב"ם ז"ל שלא הזכיר דין זה של אדם חשוב בבני המדינה רק בבני אומניות... וכן נראה מדברי הרמב"ן ז"ל שכתב ז"ל הא דאמרינן בהנהו טבחי דהיכא דאיכא אדם חשוב לאו כל כמיניהו דמתנו. נראה

משום דלמא איכא פסידא דלקוחות דמיקרי זביני. הלכך לאו תנאה הוא עד דשקלי רשותא מיניה... נראה מלשונו שלא נאמר דין זה של אדם חשוב אלא בבני אומנות. ומפני שבתקנה אפשר שיהיה הפסד לבני העיר. אבל בבני העיר עצמם יכולין להתנות כרצונם.

מהי סברת הריב"ש? מדוע הצורך בהסכמת אדם חשוב נאמר דווקא בתנאי של בני אומנות ולא בתנאי של בני העיר?

פשטה של סוגיית הגמ' קשה כמובן על טענה זו: הגמ' הרי מקשה על פסיקת רבא מהברייתא שמלמדת שבני העיר יכולים לתקן תקנות, ועונה: 'ה"מ היכא דליכא אדם חשוב, אבל היכא דאיכא אדם חשוב - לאו כל כמיניהו דמתנו'. נלמד את התמודדות הריב"ש עם השאלה (שם):

ואף על גב דמלישנא דגמ' משמע דקאי אף על בני העיר. דכי אותביה רב יימר לרבא... מברייתא דולהסיע על קיצותן דמתניא גבי בני העיר שני רב פפא הני מילי היכא דליכא אדם חשוב. אבל היכא דאיכא אדם חשוב לא כל כמיניהו דמתנו. י"ל דהכי קאמר מאי דמדמית בני אומנות לבני העיר, הני מילי היכא דליכא אדם חשוב דאז הם באומנותם כבני העיר בתקנות העיר. אבל היכא דאיכא אדם חשוב ועשו בלתי הסכמתו אינם אלא כיחידים, ולא כבני העיר. ולעולם בני העיר אינן צריכין להסכמת אדם חשוב שבעיר. אלא כל שהסכימו רוב הקהל וגדוליהם הרגילין לפקח בעסקיהם תקנתם קיימת.

ד. פשטות הגמ' קשה כאמור על פירוש הריב"ש, ואכן פוסקים רבים חלקו על הדברים, וכך למשל הרא"ש (ב"ב א, ג):

ואפילו כל בני העיר לאו כל כמיניהו להתנות אם לא מדעת אדם חשוב.

השו"ע כרמב"ם מזכיר בפירוש את הצורך בהסכמת החכם רק ביחס לתקנת בעלי מקצוע. **הרמ"א**, בעקבות הרא"ש והטור, מגיה (שו"ע רלא, כז-כח):

רשאים בני העיר לקוץ להם שער לכל דבר שירצו, ולהתנות ביניהם שכל מי שיעבור קונסים אותו כך וכך.

רשאים בעלי אומנות (לעשות תקנות בענין מלאכתם כגון) (טור) לפסוק ביניהם שלא יעשה אחד ביום שיעשה חבירו וכיוצא בזה, וכל מי שיעבור על התנאי יענישו אותו כך וכך... בד"א, במדינה שאין בה חכם חשוב ממונה על הציבור. אבל אם ישנו, אין התנאי שלהם (או של כל בני העיר) (טור) מועיל כלום, ואין יכולים לענוש ולהפסיד למי שלא קיים התנאי, אלא אם כן עשו מדעת החכם

סכם את המחלוקת. חזור לשאלה האם חוקי הכנסת נחשבים כתקנות הקהל וענה עליה לאור המחלוקת.

ה. נמשיך ללכת במרחבי הסוגיה לשאלה יסודית נוספת: מיהו אותו חכם חשוב שהסכמתו מעכבת? הראשונים מביאים את דברי הר"י מיגש (רשב"א):
הא דאמר' היכא דאיכא אדם חשוב לאו כל כמינייהו דאתנו, פ' הרב אבן מיגש ז"ל **אדם חשוב ממונה על הצבור.**

וכך כותב הרמב"ם (מכירה יד, ט-יא):

רשאין בני העיר לקוץ להם שער לכל דבר שירצו ואפילו בשר ולחם ולהתנות ביניהם לכל מי שיעבור יענשו אותו כך וכך. רשאין אנשי אומניות לפסוק ביניהם שלא יעשה אחד ביום שיעשה חבירו וכיוצא בזה וכל מי שיעבור על התנאי יענשו אותו כך וכך. במה דברים אמורים במדינה שאין בה חכם חשוב לתקן מעשה המדינה ולהצליח דרכי יושביה, אבל אם יש בה אדם חכם חשוב אין התנאי שלהן מועיל כלום ואין יכולין לענוש ולהפסיד על מי שלא קיבל התנאי אלא אם כן התנה עמהם ועשו מדעת החכם, וכל מי שהפסיד לפי התנאי שאינו מדעת החכם משלם.

הרב המגיד מסביר שכוונת הרמב"ם לדברי הר"י מיגש (שם):

ופירש הרב אבן מיגש ז"ל אדם חשוב ממונה על הציבור, וזהו שכתב המחבר לתקן מעשה המדינה כלומר שהוא ממונה על כך הא אם לא היו ממונה אפ"י זולתו תנאו קיים.

מהי הגדרת אדם חשוב לפי הר"י מיגש והרמב"ם? חשוב היטב: הגמ' מלמדת שההסכמה מעכבת רק במקום שיש אדם חשוב ואינה נצרכת במקום שבו אין חכם שכזה שממונה על הציבור 'לתקן מעשה המדינה ולהצליח דרכי יושביה'. מה דין חוקי הכנסת לאור הדברים? יש לדעתך במדינת ישראל חכם חשוב שממונה על הציבור?

נלמד את תשובתו של ר' משה פיינשטיין שדן בתוקף תקנת איגוד מקצועי לשבות - האם היא נחשבת כתקנת הקהל למרות החוסר בהסכמת חכם חשוב? (אגרות משה חו"מ נט):

והיכא דאיכא אדם חשוב שלא מהני הוא דוקא אדם חשוב הממונה פרנס על הצבור לעיין בתקנות בני העיר ובכל צרכיהם, ומפרש המ"מ זה בלשון הרמב"ם שם הי"א שכתב חכם חשוב לתקן מעשה המדינה ולהצליח דרכי יושביה עיין שם... ולכן אף שהש"ע נקט סתם אדם חשוב ממונה על הצבור נמי צריך לפרש שהוא ממונה לעיין בצרכי העיר לא רק להורות ולדרוש... וא"כ בערים שבמדינה זו לא ממונה שום חכם על כך ולכן הוא כליכא

אדם חשוב, שתנאיהם ותקנותיהם קיימים וכל שכן במדינתנו שיש להם רשות מהמשלה על זה (להכריז שביטה).

מה יענה לדעתך ר' משה פיינשטיין על השאלה האם חוקי הכנסת נחשבים כתקנת הקהל למרות החסרון בהסכמת אדם חשוב?

נראה שהוא יענה שחוקי הכנסת נחשבים כתקנת הקהל למרות החסרון בהסכמה: הסכמת החכם מעכבת רק במקום שיש 'אדם חשוב הממונה פרנס על הצבור לעיין בתקנות בני העיר ובכל צרכיהם', אך במדינת ישראל לא נראה שיש חכם כזה.

1. לגישה זו נראה שההסכמה חסרה אך אינה מעכבת – היא מעכבת רק כאשר יש חכם חשוב שממונה על הציבור ובימינו אין חכם שכזה. חכמים רבים חלקו על הדברים. חלקם סבורים שחוקי הכנסת אכן אינם מוגדרים כתקנות הקהל בשל החיסרון בהסכמת אדם חשוב, וכך סבור הרב מרדכי אליהו (תחומין ג, מבט תורני על חוקי המדינה והתקנת תקנות בימינו):

עוד נפסקה הלכה כי התקנות צריכות אישור אדם חשוב, תלמיד חכם מחשובי הדור... מכאן עולה שלחוקי הכנסת אין תוקף של תקנות קהל ממש.

רבים סבורים שחוקי הכנסת מוגדרים כתקנות הקהל, אך מנמקים זאת בדרכים אחרות, נימוקים שיכולה להיות להם משמעות להלכה. יש הסבורים שהרבנות הראשית נחשבת כאדם חשוב שממונה על צרכי הציבור, וכך כותב פרופ' שוחטמן במאמרו בשם הרב הרצוג והרב עוזיאל (הכרת ההלכה בחוקי מדינת ישראל, שנתון המשפט העברי טז-יז):

במציאות הישראלית דהיום מצויים, מחד גיסא, הרבה תלמידי חכמים שאינם ממונים על הציבור, ומאידך גיסא יש הרבה ממונים שאינם תלמידי חכמים. דומה שיש רק מוסד אחד שניתן למצוא בו מיזוג של שני היסודות, והוא הרבנות הראשית לישראל. מוסד זה מורכב מתלמידי חכמים גדולי תורה שיש בהם גם היסוד של ממונים על הציבור. דבר היותם ממונים על הציבור עולה מעצם העובדה שהם נבחרים לכהונתם מכוח חוק המדינה, המכיר בהם כסמכות הרבנית העליונה במדינה, ומן העבודה שבבחירתם משתתפים לא רק אנשי ההלכה אלא גם נציגי הציבור החילוני. בהחלט ניתן אפוא להתייחס לרבנות הראשית לישראל כמרא דאתרא של ארץ ישראל, ובתורת שכזו היא היא שחייבת לתת את האישור של אדם חשוב לחוקי הכנסת, ובלא אישורה אין לראות לכאורה את חוקי הכנסת כתקפים מדין תקנות הקהל. ואמנם בהצעתו של הרב עוזיאל... דן המחבר גם בצורך באישורו של אדם חשוב והוא רואה בפשטות את הרבנות הראשית כגוף המוסמך לעניין זה: וכך הוא כותב בסיכום דבריו: מכל האמור ומדובר מפורש יוצא להלכה שיש רשות לרבנות הראשית בישראל לתת תוקף משפטי לתקנת הציבור על ידי

ציריו במדינת ישראל לתקן שתהיה מתקבלת... ותקנתם קיימת ומחייבת". וכן כותב הרב הראשי, הרב הרצוג: "אין ספק לדעתי שממשלת ישראל, מלכות ישראל עצמאית בארץ ישראל, בצירוף המועצה המורחבת של הרבנות הראשית לארץ ישראל, יש לה אותו הכוח במדינה שיש לז' טובי העיר במקומם..." ולהלן הוא מסיק, לעניין סמכותם של נבחרים הציבור מכוח הכלל הפקר בית דין הפקר כי מלכות ישראל כשהיא עושה חוק בהסכמת בית דין הגדול של ארץ ישראל והיינו המועצה המורחבת של הרבנות הראשית לישראל, ודאי שיש לה אותו הכח על פי התורה הקדושה.

נסה להתבונן בדברים. מה אתה חושב עליהם? הם מובנים לך? חשוב: מה ההשלכה המעשית של הדברים? בימינו, למשל, הרבנות הראשית נותנת תוקף לחוקי הכנסת?

הקושי בדברים הוא שהציבור לא מינה את הרבנות הראשית לדאוג ולפקח על כל ענייני הציבור, להיות פרנס על הצבור לעיין בתקנות בני העיר ובכל צרכיהם. ואם יש צורך בחכם שזהו תפקידו, חכם שהתמנה לכך על ידי הציבור, קשה להבין כיצד ניתן לראות כך את הרבנות הראשית. זאת ועוד, כיצד היא אמורה לאשר את חוקי הכנסת אם היא לא דנה בהם ולא מופקדת על כך.

ז. גישה אחרת מסכימה גם שיש צורך בהסכמת אדם חשוב לחוקי הכנסת, אך סבורה שהוא מתקיים בדרכים אחרות, וכך אומר **הרב אברהם שפירא** (תחומין ג, מבט תורני על חוקי המדינה והתקנת תקנות בימינו):

נראה שיש לדון במעמד של חוקי המדינה מצד תקנות הקהל. לקהל, על נציגיו, יש סמכות לתקן תקנות לשם הסדר חיי הקהילה. תקנות כאלו בענייני מסים, עבודה, תעבורה ועוד בתנאי שלא יסתרו את דיני התורה (באיסור והיתר). המבחן להכריע בין תקפה או לא, נראה לי כללית כדלהלן: אם אותו חוק עבר **ללא התנגדות הנציגים הדתיים בכנסת** חזקה שהוא "כשר". ואם התנגדו לו – חזקה שהוא סותר את ההלכה ואינו מחייב. **כי הנציגים הדתיים ערים לחוקים מחד, ושואלים פי רבנים מאידך, כך שהם לא יסכימו לחוק הסותר את ההלכה.**

יש שהבינו מדברים אלו שלדעתו החכי"ם הדתיים הם האדם החשוב שהסכמתם נותנת תוקף הלכתי לחוקים, וזאת בשל ההתייעצות שלהם עם רבנים⁴. כך אולי כותב גם **הרב דב ליאור**, באותה סדרת שיחות חשובה (תחומין ג, מבט תורני על חוקי המדינה והתקנת תקנות בימינו):

4. וכך אפשר להבין מדבריו של פרופ' יעקב בלידשטיין במאמר דיני ישראל יג'יד, וכך מציינים זאת רבים בספרות המסכמת את הסוגיה. אולם, פרופ' שוחטמן, במאמרו (שנתון המשפט העברי טז'ז) כתב שדיבר על כך שוב עם הרב שפירא ואמר שדבריו לא הובנו נכון, ולא לכך היתה כוונתו.

למעשה, אפשר שיש להיעזר ביחס הנציגים הדתיים לאותו חוק, שכן הם אמורים להיות ערים להשתלשלותו ועד קבלתו מתוך התיעצות עם רבנים. לפי ההלכה יש אומרים שתקנות הקהל צריכים אישור אדם חשוב, ת"ה, איש ציבור, מחוץ למערכת, שמבקר את התקנה אם ראויה היא אם לא (אמנם נחלקו הדעות אם הצורך באישור אדם חשוב נאמר גם בתקנות בני אומנות או גם בתקנות קהל).

מדוע וכיצד התנאי של אדם חשוב מתקיים לדעתם? התבונן בדברים: הם קשים לך? מה קשה לך בהם?

גישה שלישית סבורה שהתנאי מתקיים בהשתתפות תלמידי חכמים רבים בבחירות, וכך כותב הישכיל עבדי, הרב הדאיה (ישכיל עבדי ו, ח):

אלא ענין התנאי דצריך להיות בהסכמת חכם העיר, לכאורה הוא חסר בנידון דידן, דמעולם לא נמלכים בחכם העיר. אמנם נראה מאחר דגם חכם העיר הוא אחד מהבוחרים, הרי כאילו מתחילה הסכימה דעתו עמהם לכל אשר יעשו לטובת העיר.

ננסה לסכם לסיום:

- (1) לא רק בני העיר כולה ונציגיהם יכולים לתקן תקנת קהל, אלא גם שכבה מקצועית מסוימת. וכשם שרוב בני העיר יכולים לכוף את המיעוט לקבל תקנה ממונית חדשה, כך גם רוב בעלי המקצוע יכולים לכוף את מיעוט בעלי אותו מקצוע. דוגמאות לתקנות הם הגבלת העבודה (שכל אחד יעבוד ביום אחר) או הגבלת המחירים.
 - (2) הגמ' מתנה את תוקף התקנות בהסכמת אדם חשוב. התנאי נאמר רק במקום שבו יש חכם כזה. במקום שבו אין חכם חשוב, אי ההסכמה אינה מעכבת.
 - (3) הראשונים נחלקו האם הצורך בהסכמת אדם חשוב נאמר רק בתקנת בעלי מקצוע, תקנה שבה יש לחשוש במיוחד להפסד שאר בני העיר (בעקבות העלאת מחירים וכדומה), או גם בתקנת בני העיר כולה.
 - (4) התחלנו לדון בשאלת מעמד חוקי הכנסת ובהגדרתם כתקנת הקהל. הסיבה שלא להגדיר אותם כתקנת הקהל היא החסרון בהסכמת חכם חשוב, וכך סבור הרב מרדכי אליהו. אולם, ישנן מספר דרכים לדחות אותה:
- א) להסכים שההסכמה חסרה, אך לטעון שאין בה צורך והיא אינה מעכבת – אפשרות אחת היא לפי הראשונים שמצמצמים את הצורך בהסכמה לתקנת בעלי מקצוע בלבד. אפשרות נוספת היא שההסכמה נצרכת רק כאשר יש חכם חשוב, אך בארץ אין חכם שכזה. מדוע? כי החכם החשוב הוא חכם 'שממונה פרנס על הציבור לעיין בתקנות בני העיר ובכל צרכיהם'. ראינו את דברי ר' משה פיינשטיין שהעניק

לתקנת איגוד מקצועי בארה"ב תוקף של תקנת הקהל בטענה שבארה"ב אין חכם חשוב שכזה, ונראה שטענה זו נכונה גם בארץ.

ב) להסכים שההסכמה מעכבת ושיש בה צורך, אך לטעון שהיא קיימת – בגלל הרבנות הראשית; בגלל החכמים הדתיים שמתיעצים עם רבנים; בגלל ההשתתפות של החכמים בבחירות.